

Balázs Ferenc emlékezete

Iskolai végzettsége szerint „csak” unitárius lelkész volt, valójában író, költő, irodalomszervező, világbíró, a falu kulturális és gazdasági felemelésének fáradhatatlan szószólója és a falukutató mozgalom előfutára — a két világháború közötti erdélyi magyar kisebbség szellemtörténete. Egyik későbbi méltatója — Mikó Imre — joggal nevezte ezt az apostoli lélekkel megáldott férfit „Erdély második Apáczai Csere Jánosá”-nak. Flerutítja kísértetiesen emlékeztet XVII. századi lelki rokonára: a sors neki is csupán néhány esztendő előlegezett arra, hogy hozzákezdjen álmainak megvalósításához, s elhúnta eszméinek magvait.

Hogy milyen is volt testi-lelki mivoltában Balázs Ferenc, arról talán a legszebb, legjellemzőbb leírást életrajzának társszerzőjétől, Kicsi Antaltól olvashatjuk: „Nézem a legismertebb fényképét. Erőt, öntudatot, gondot, hitet és konokságot sugárzó diobarna nagy gyermekszemek. Tisztaságról beszélő szép, magas homlok. Rövidre nyírtot, félrefésült, de a jobb szemét mégis kissé beárnyékoló erős, fekete haj. Keskeny vonalú, makacsul összefogott ajkak. És tiszta, derűs arc. Erőt, puritán tisztaságot, konok elhatározást sugároz a kép. Ha valaki látja, mélyen belerajzolódik emlékezetébe.”¹

Körtársa, Lőrinczi László szerint: „Balázs Ferenc olyan ember volt, akit nem lehet könnyen elfelejteni. Aki találkozott vele, annak belekapaszkodott a lelkébe. Aki elbúcsúzott tőle, az magával vitte. Foglalkoznia kellett vele, ha akarta, ha nem. Nem tudta magából kivetni... Volt, akit rabul ejtett, mint lepkét a láng. Volt, akit birokra hívott, akit felébesztett, akit meghökentett, akit elképesztett, akit szíven markolt, akibe beletörtött, mint a tövis, hogy nyugtalanítson...”²

Balázs Ferencről sajnálatosan keveset tud a mai magyarországi közvélemény, noha gondolatainak, eszméinek java része változatlanul időszerű és a benne szunnyadó példa örökérvényű útravaló az újabb nemzedékek számára is!

Balázs Ferenc 1901. október 24-én született Kolozsváron, édesapja, dr. Balázs Ferenc, postai tisztviselő a székelyföldi Csehétfalváról származott. A Szamos-parti szülővárosban, a Berde Mózes utcai elemi iskolában ismerkedett meg a betűvetéssel. Gimnáziumi tanulmányait az Unitárius Kollégiumban (a mai Brassai Samuel Liceumban) végezte. A nyári vakációkat csehétfalvi rokonainál töltötte. E festői székelyföldi településen került közel a falusi emberek lelkéhez, s szerete meg a falusi életformát. Korán jelentkező irodalmi tehetsége, s a népi kultúrához való erős vonzódása. Hatéves korától írt verseket, diáklapokat szerkesztett, népdalokat és -halladékat gyűjtött. Az eles eszű, tág érdeklődésű, vasszorgalmú, életvidám Balázs Ferencet 1916-ban egész életére kiháró csapás érte: megkapta a kor „magyar betegsége”-t, a tüdőbajt. Az orvos falusi levegőt javasolt, s szülei egy nádasszentmihályi (ma Simmihaiu) családhoz adták fiukat — a kor szóhasználatával — „koszera és kvártélyra”. A szinromán településen (csak vendéglátói beszéltek magyarul), a falusi magányban lábadozó ifjú olvasással, sэрálással töltötte idejének java részét, „itt jegyezte el magát örökre az irodalommal, itt kezdett kialakulni benne a tőprengő, a filozófiai elmélyülő sekré hajlamos, a világ ok—okozati összefüggéseit vizsgáló ember”³

Egészségi állapotának javulása után nagyokat utazott, hogy megismerkedjék szülőföldjével. Bejárta a Székelyföldet és Erdély más vidékeit. Rengeteg népballadát, népmesét jegyzett le. Gazdag népköltési gyűjteményéért az Unitárius Kollégiumtól pénzjutalmat kapott.

Erre utáni beiratkozott a kolozsvári unitárius teológiára. Szívós akarat, vitzsellem, széles körű műveltségre való törekvés, s népe szolgálatának, főlemelésének vágya — ezek voltak az ifjú Balázs Ferenc jellemének alapvonásai. A teológia mellett előadásokat hallgatott a tudományegyetemen, a zeneakadémián énekórákat vett, pszichológiai, szociológiai és néprajzi tanulmányokat olvasott, tanulta az eszperantó nyelvet is — fizikumát erősítendő — vívőedzésekre járt.

A teológus Balázs Ferenc hamarosan vezéregyéniséggé vált. Az önképzőkör elnökévé választották, kollégiumi szobája az újjáéledő erdélyi magyar irodalom megszületésének bölcsőjévé lépett elő. Olyan fiatal írók jöttek össze nála, akik vállalták a történelmi szükségszerűség szülte erdélyi magyar kisebbségi sorsot. 1923-ban jórészt Balázs Ferencnek köszönhető, hogy *Versék — elbeszélések — tanulmányok. Tízennyeg fiatal erdélyi íróról* címmel megjelent az a mérföldkönek számító antológia, melyben Tamási Áron, Dobai István, Finta Zoltán, Jakab Géza, Jancsó Béla, Kacsó Sándor, Kemény János és mások írásai eljutottak az erdélyi magyar olvasók kezébe.

Szakvizsgái és a kántori képesítő letelek után Balázs Ferenc hamarosan megkapta az Oxfordi Unitárius Teológia két esztendőre szóló ösztöndíját. Miskolcra „repatriált” szüleinek meglátogatása után, 1923 őszén utazott Angliába. Oxfordban, az ősi angol egyetemi városban hihetetlen szorgalommal vetette bele magát a tanulmányokba, s részt vett a különböző ifjúsági és békemozgalmak munkájában. Gyűléseken szólt föl a távoli kis nép fia, kerékpáron bejárta Anglia nagy részét. Mindenre fölfigyelt, amit orthon esetleg hasznosítani tud.

Oxfordi ösztöndíjának lejárta után dr. M. E. Wilbur, az amerikai Berkeley-ben működő Unitárius Papnevélő Intézet igazgatójának segítségével az Újvilágba utazhat tanulmányútra. 1925 szeptemberében szállt partra New Yorkban, ahol fölkereste Tamási Áront, majd vonattal utazott tovább Berkeley-be. Liftes- és mosogatófiúként, majd énekesként (templomokban, iskolában, sőt egyetemeken adott elő egyházi éneke-

¹Mikó Imre—Kicsi Antal—Hurváth Sz. István: Balázs Ferenc. Monográfia. Kriterion, Bukarest, 1983. 6. old.

²Közl. Mikó és szerzőtársai, i. m. 6.—7. old.

³I. m.: 27. old.

ket és erdélyi magyar népdalokat) teremtetten elő a megélhetését. Bekapcsolódott a Fialatok a békéért (Fellowship of Youth for Peace) mozgalom munkájába; a szervezet megbízásából — K. Haspel társaságában — a híres Béke Karaván akció keretében előadói körútra indult, s Kalifornia állam 30 városában 70 gyűlést szerveztek, melyeken a béke és az emberek testvériségének gondolatát hirdették. Berkeley-ben, az egyik ifjúsági egyesületben ismerkedett meg későbbi feleségével, Christine Frederiksenel, aki dán apától és angol anyától származott, de már Amerikában született.

Angliai és amerikai évei alatt kristályosodott ki szellemében az a terv, hogy visszatérve szülőföldjére az angol szövetkezeti mozgalom, az amerikai farmer-gazdálkodás és a dániai népfőiskolák mintájára faluközösséget fog szervezni Erdélyben.

1927 októberében az Ifjak Világbéke Kongresszusának Előkészítő Bizottsága megbízásából a keleti országokon át indult haza. Útjának főbb állomásai: Japán, Korea, Kína, India, Irak, Palesztina és Egyiptom. Ezekben az országokban a világbéke eszméjét, a népek közötti testvériséget, s az alkotó munka becsületét hirdette. „Utazása során a természet, de főként a sokféle fajtájú népesség sokszínű szellemi és anyagi kultúrája érdekelte. Nem előkelő idegenként utazgatott. Sokat nélkülözött hosszú útja során...” — írja Kovács László.⁴

A keleti országokban azzal is tanújelét adta népek iránti rokonszenvének, hogy igyekezett megtanulni nyelveket: Sikoku szigetén, Japánban japánul szónokolt hallgatóinak a világbékeről. Indiában hindiül tanult. Elítélően szólt Koreában a japán elnyomásról. Indiában felkereste Rabindranath Tagore híres „falufejlesztő telepé”-t, s találkozott Mahatma Gandhival. Meglátogatta a világhírű honfitárs, Kőrösi Csoma dardzsilingi sírját. Japánban és Indiában szerzett tapasztalatait egybevetette angliai és amerikai benyomásaival, s arra a következtetésre jutott, hogy: „Egy országot nem az ment meg, ha tömegmozgalmakat indítunk, hanem ha lelkes emberek arra szánják életüket, hogy egy falu lakóit a maguk személyes hatásával, közöttük élve, velük munkálkodva, magasabb színvonalú élet felé vezessék.”⁵

Keléri utazásáról 1928 augusztusában érkezett meg Miskolcon lakó szüleihez, majd néhány hetes pihenés után visszatért Erdélybe. Egyházi felettesei kezdetben nem adtak neki falusi parókiát: „Hiszen már diák korában önálló utakon járt. Adva volt benne egy profétai méretű vezéregyéniség. Ki tudja, hol kavarja fel az irthoni állóvizeket? Ezért volt talán, hogy mindenkinek, aki már volt valaki akkor, csak egy gondja lehetett: leültetni egy kicsit ezt a nyugtalan fiatalembert, a helyére rakni, hadd rizza meg kissé az élet. Tanulja meg, hogy nem lehet ugrálni. Aztán majd, ha beletörött, használhatóvá válik.”⁶

Először segédlelkésszi állással kecsегítették, ám később a székelykeresztúri kollégiumba neveztek ki úgynevezett bentlakás-felügyelőnek. A gondjaira bízott diákokkal emberséggel bánt, sportolásra buzdította, játékokra tanította őket. Részt vett a székelyföldi kisváros kulturális életében. Bejárta a környék településeit, s külföldi élményeit, tapasztalatait vetített képekkel illusztrált előadásokon tette közkincsé. Rövid idő alatt megírta, s kiadta *Bejáróm a kerek világot* című útirajzat. Kéveköetés címmel ifjúsági unitárius lapot alapított a műveltség terjesztésére, s az ifjak nevelésére, amelynek első száma 1929 decemberében jelent meg.

1930-ban megüresedett a Torda melletti Mészki (románul Cheia) unitárius lelkésszi állása, amit Balázs Ferenc megpályázott — és meg is kapott. Az ezerfőnyi lakosság háromötöd része román, kétötöd része pedig magyar volt, az unitárius vallást 401 fő gyakorolta. Hosszú évek végakozása után megérkezett hat a Faluba, hogy a település közösségét fölemelje a szellemi és fizikai elmaradottságból.

A mészki paplak mindenki előtt nyitva állt. Balázs Ferenc és felesége heroikus erővel kezdett hozzá a munkához, szinte a két kezével épített fel a falu unitárius templomát. Addig szokatlan módon mindenkit egyformának tekintett, s a „szent bolond”-nak ez a gesztusa azonban nem tetszett a falu „rehetősebb” polgárainak. Pedig mily sokat szeretett volna tenni, s mennyire hitt álmainak megvalósulásában! Prédikációi a templomban voltaképpen ismeretterjesztő előadások voltak, melyeken Arany János és Petőfi költészetét, a szőlőművelést, a szántás-vetést, a pásztyát, a törvényt, a könyvek éppúgy szerepeltek, mint világhírű utazásának tengernyi élménye; de szó esett az Isten házában olyan jellembeli kérdésekről is, mint az önzettség, a nagyravagyás, az irigység vagy a kötelesség. A vallást „az emberi jóság, tisztesség, szeretet hirdetésének, az egyetemes emberi fejlődést elősegítő eszköznek tekintette.”⁸

Nem törődött semmiféle „formasággal”. A labdarúgó fiatalok közé éppúgy „beszállt” egy kis játékra, mint a kergetőző, bújócskázó gyermekkekhez. Nem viselt kalapot, herköznapi úgy öltözött, mint bármelyik falubelije: főlhúzta a kopott nadrágot és a foltos cizmát is, s „nem tudta rávenni magát arra, hogy a társadalmi különbségeket elfogadja.”⁹

Tengernyi gondja mellett részt vett az Erdélyi Fialatok című lap munkájában, s 1932-től tagja lett az Erdélyi Helikonnak is. A mészki faluközösség mindenekelőtt négyéves tervet dolgozott ki, melyben olyan megvalósítandó feladatok voltak, mint *jég elleni biztosítás, gardaköri cséplőgép, tejszővetkezet, buzavető gép, műtrágyázó, gyümölcsfaültetés, a főtér parkosítása, vízvezeték, téli tanfolyam a faluban, nőszövetesség, mezesített vetőmagok, vegyes dalárda, állatbiztosítás, öntözés, a templom restaurálása, napközi otthon, játszóter, nyerscukorgyár, kenderfonás és -feldolgozás, fogászati, énekesítési és hiúlszővetkezet, mezőgaz-*

⁴Kovács László: Balázs Ferenc, a világrajzó 1901—1937 (In: Magyar utazók, földrajzi felfedezők Tankönyvkiadó, 1973. 329. old.)

⁵Közl. Kovács L.: i. m. 330. old.

⁶Mikó és szerzőtársai: i. m. 114. old.

⁷Kolozsváron jelent meg 1929-ben.

⁸Mikó és szerzőtársai: i. m. 168. old.

⁹Balázs Ferenc: A tog alatt Torda. 1936. 258. old.

dasági gépek, iskolabővítés, gazdaköri műhelyek. Az általa megszervezett szövetkezetből — a szomszédos falvak csatlakozása után — alakult ki az Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezet.

Falufeljesztő terveinek nagyobb része megvalósult, de ezen kívül számos más munkában is részt vett. A közösségi szellem fejlesztésével, az együvé tartozás nemes gondolatának elfogadtatásával valóságos csodát művelt. A „vallásos esteken” is hasznos dolgokra tanította híveit. 1931-ben megkezdte működését a dán példák nyomán megszervezett *mészki népfőiskola*. Herente átlagosan három alkalommal gyűltek össze a hallgatók, gazdasági ismereteket, közismereti tantárgyakat tanultak itt. Ellenlábásai azonban azzal rágal-mazták, hogy „istentagadó”, sőt kommunista. Püspöke be is hívatta, de szerencsére csak „megróvó fej-csővalással!” fejezte ki nemetszését.

Napjaink állandó időzavarban lévő embere bizonyára elképzelni sem tudja, miképpen tudott ily sokat tenni ez a sovány, beteges fiatalember? Mészki munkálkodását *A rög alatti* című könyvében¹⁰ írta meg, amelyet Püski Sándor az „irodalmi szociográfia alapkövé”-nek¹¹ nevezte. A sors által kegyetlenül szűk-markúan mért időt teljes egészében embertársainak szentelte, s — Ruffy Pétert idézve — „egy kis közös-ség klasszikusai közé emelkedett.”¹²

Egyre súlyosbodó tudóbaja miatt 1934-től idejét többnyire szanatóriumban töltötte. Már halálos bete-gen írta meg *Zöld árvíz* című regényét, mely 1936-ban jelent meg Kolozsváron. Mészki népedelvi tevé-kységét nem tudta tovább folytatni. Felesége kislányukkal, a kettős nevű Enikő-Solvejggel visszament Amerikába, de egyedül hamarosan visszatért, s az utolsó hét hónapban férje mellett volt.

Az orvostudomány tehetetlen volt a gyógyíthatatlan kórral szemben. Életének utolsó heteit egy kis szo-ba-konyhás tordai házban töltötte. Közel a sírhoz, lázasan is dolgozott: verseket írt, s befejezte megkez-dett vallásfilozófia művét¹³ 1937. május 22-én¹⁴ váltotta meg a halál szenvedéseitől.

Halálának hírére másnap mintegy százfőnyi mészki küldöttség jött Tordára, hogy holttestét visszavi-gye falujába. Amerre elhaladt a szomorú meoet, minden településen zuhogtak a harangok, így tisztelegvén a környék járvéjének emléke előtt. A mészki unitárius templomban ravatalozták föl koporsóját. Május 24-én hatalmas tömeg kísérete utolsó úrtára. „A kis falu két templomában megszólaltak a harangok — szá-mol be a temetésről az Aranyosszék című lap május 29-i száma. Együtt kongtak és egybekongtak a ma-gyar és a román templom, amelyet Balázs Ferenc a maga vegyes lakosságú falujában kifejtett, vallások és nemzetiségek fölül emelkedő érték volt, noha elsősorban unitárius és magyar munka volt...”

Balázs Ferenc korán kettétörött pályájának korszakalkotó eredményei előtt halálának 50. évfordulóján tisztelettel adózunk. Az általa kitaposott ösvényen tört előre Magyarországon a népi írók mozgalma, s bontakozott ki a népfőiskolai hálózat. Egy kétoldalú nacionalizmussal fertőzött korban a mészki példá-val megmutatta, hogy a népek közötti testvéri együttműködést is meg lehet valósítani. A hűsége, szülő-földjéhez való tántoríthatatlan ragaszkodása (hányszor mehetett volna külföldre, ahol jobb körülmények várták!), népének fölemeléséért vállalt önfeláldozása ma is változatlan erővel sugározza az erkölcsi pél-dát. Gondolatainak, eszméinek modern korunkra is érvényes elemeit sokaknak kell(ene) követniük itt-hon is, Erdélyben is, noha nyilvánvaló, hogy a Balázs Ferenc-i életpálya egy töredékének a megvalósítása fanatikus, a jóért, szépeért, felemelőért önzetlenül buzgalkodók seregét igényli. És ilyenekből — egyelőre — nagy a hiány...

A mészki temetőben elhelyezett kopijafa alatt alussza örök álmát, amelyen saját szavai olvashatók:

*Tudjátok meg mind,
Én ut meg nem haltam,
Egy falu sara
Engem le nem nyugóztott.
Én csak elvettem magam egy picinyke helyre,
Odabújtam a rög alá.
Hadd lám: kikelek-e?
Termek-e gyümölcsöt!*

Kálmán Gyula

¹⁰Második kiadása ugyancsak 1936-ban jelent meg Budapesten a Mefhosz Könyvkiadónál *Féja Géza* előszavával.

¹¹*Filép Tamás*: Kiemelés Alulról jött, mint a víz a forrás című recenziójában, Könyvtárlátogatás, 1984. 6. szám 10. old.

¹²*Ruffy Péter*: Balázs Ferenc. In: Világaim. Szépirodalmi, 1979. 355. old.

¹³Új ember vallása címmel, kiadatlan kézirat.

¹⁴A Magyar Életrajzi Lexikon I. kötetének 87. oldalán olvasható rövid biográfiában — évenként — Mészki szerepel Balázs Ferenc halálának helyeként.